

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MAQOLLARDA AYOL OBRAZINING SEMANTIK JIHATDAN IFODALANISHI

Djumaniyazova Zilola,
Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
Ilmiy rahbar: O'zDJTU f.f.d., prof. R.U. Madjidova

Annotatsiya: Maqollarni qiyoslashda ularning lingvokulturologik jihatlariga to'xtalib o'tish joiz. Bu orqali tadqiq etayotgan tillarimizdagi antropotsentrik maqollarning o'xshash va farqli tomonlarini, shu til egasi bo'lgan xalqning o'z madaniyati va mentalitetini ko'rsatishga harakat qilamiz, shuningdek, maqolaning mavzusidan uzoqlashmagan holda maqollardagi gender masalasini ham muhokama qilamiz. Shu bilan bir qatorda ingliz va o'zbek tillaridagi antropotsentrik maqollarda ayol tasviri semantik jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: maqol, ayol, xotin, xarakter, folklor, milliy paremiologiya, donolar gapi, hikmatli so'zlar, semantik tahlil.

СЕМАНТИЧЕСКОЕ ВЫРАЖЕНИЕ ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ В ПОСЛОВИЦАХ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Джуманиязова Зилола,
соискатель Ургенчского государственного университета
Научный руководитель: д.ф.н., профессор Р.У. Маджидова (УзГУМЯ)

Аннотация: При сравнении пословиц разноструктурных языков необходимо обратить внимание на лингвокультурологический аспект, посредством чего можно показать сходства и различия антропоцентрических пословиц в изучаемых языках, культуру и менталитет людей, владеющих этими языками, а также обратить внимание на выражение пола в антропоцентрических пословицах, не отходя от темы статьи. Кроме того, в статье образ женщины в английских и узбекских антропоцентрических пословицах анализируется в семантическом аспекте.

Ключевые слова: пословица, женщина, персонаж, фольклор, народная паремология, семантика, семантический анализ.

SEMANTIC EXPRESSION OF WOMEN'S IMAGE IN PROVERBS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Djumaniyazova Zilola,
researcher of Urgench State University
Scientific supervisor: UzSWLU DcS, prof. R.U. Madjidova

Abstract: When comparing proverbs, it is permissible to dwell on their linguistic and cultural aspects. Through this, we will try to show the similarities and differences of anthropocentric proverbs in the languages we are studying, the culture and mentality of the people who own this language, and we will also discuss the issue of gender in proverbs without moving away from the topic of the article. In addition, the image of a woman in English and Uzbek anthropocentric proverbs were analyzed semantically.

Key words: proverb, woman, wife, character, folklore, national paremiology, words of wisdom, semantic analysis.

Zamonaviy tilshunoslikda maqollar ustida ko'plab ilmiy izlanishlar olib borilmoqda, shu tufayli maqollarning har taraflama yangidan yangi jihatlarini o'rganish paremiologiya sohasining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi.

Maqollarni qiyoslashda ularning lingvokulturologik jihatlariga to'xtalib o'tish joiz. Bu orqali tadqiq etayotgan tillarimizdagi antropotsentrik maqollarning o'xshash va farqli tomonlarini, shu til egasi bo'lgan xalqning o'z madaniyati va mentalitetini ko'rsata olish mumkin.

Til har bir millatning madaniyatini, qadriyatlarini va e'tiqodini, umuman xalqning o'ziga xos jihatlarini ifodalashda eng muhim omildir. Xalq madaniyatini ko'rsatishda maqollar eng faol vositalardan biri sifatida bugungi kunda tilshunosligida lingvokulturologik izlanishlar jarayonining muhim mavzularidan biriga aylanmoqda. Ko'plab izlanishlarning asosiy obyekti sifatida ishlanilyapti.

Demak, xalqning tilida mavjud bo'lgan har bir so'z tilda ifodalanar ekan, ma'lum xalqning

maqollari o'sha xalq tilida keltirilgan so'zlardan shu xalq vakillari tomonidan shu xalqning o'ziga xos xususiyatlari bilan, yasash usuli bilangina ifodalanadi.

Mazkur maqolada ayollar haqidagi maqollarning semantik xususiyatlariga to'xtalib o'tamiz. Shuningdek, ingliz va o'zbek tilidagi ayollarga oid maqollarda gender munosabati tadqiq qilinadi.

Quyidagi jadvalda, tahlil qilmoqchi bo'lgan toifalarimiz ko'rsatilgan:

1-jadval

Tematik toifalar	Ijobiy	Salbiy
Go'zallik	+	
Yosh		-
Oilaviy munosabatlar	+	
Boshqalar		-

Birinchi toifamiz bo'lgan, o'zbek tilidagi maqollarda go'zallik masalasi ko'pincha ayollar ishtirokidagi antropotsentrik maqollarda uchraydi. Bunday maqollarda "noz", "suluv", "husn" va "sunbul" kabi so'zlar keng qo'llaniladi. "Ayolning nozidan qo'rq, ahmoqning so'zidan", "Ayolning sunbuli-yigitning dili".

Shuningdek, yosh masalasi ham asosan ayollar ishtirokidagi antroposentrik maqollardagi gender munosabatini salbiy jihatdan ko'rsatadi: "Er qarisa erki ketar, xotin qarisa ko'rki", "It qarisa tozi bo'lar, qiz qarisa qozi".

Bundan tashqari, turmush masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, yuqoridagi o'zbek tilidagi antroposentrik maqollar kabi ayollarga nisbatan gender munosabatini negativ yo'nalishda ifodalaydi. Buni quyidagi misollarda ko'rib chiqamiz: "Bitta ammam bor, qirqta pochcham bor".

Yuqoridagi maqol biror bir hali kelmagan, lekin kelish ehtimoli bo'lgan mablag'ning avvaldan turli maqsadlar uchun ishlatishga mo'ljallanish holatida ishlatiladi. Lekin ushbu maqol bir ko'rishdan xiyonatkorlik ma'nosini ham berishi mumkin. Bundan ko'rinib turibdiki, ayollar ishtirokidagi maqollar ko'pincha salbiy holatlar uchun ishlatiladi.

Insoniyatning eng katta boyligi bo'lmish farzand masalasi ham, barcha xalqlar madaniyatida bo'lgani kabi o'zbek xalq maqollarida ham o'z aksini topgan. Bunda farzandsizlik keskin qoralanadi va ayb asosan ayol genderiga yuklanadi. Bularning barchasi salbiy ma'nodadir. Quyidagi maqollar misolida fikrimizni isbotlashga harakat qilamiz: "Bolali xotin-gul xotin, bolasiz xotin-tul xotin", "Bolasiz xotin sumakka to'ymas".

Boshqa xalqlardan farqli o'laroq, o'zbek xalq maqollarida antroposentrik yo'nalishdagi maqollarda kelin masalasi alohida o'rin tutadi. Ularning ko'pchiligida ayol genderiga nisbatan, ayniqsa kelin genderiga munosabat salbiy jihatlar bilan bog'liq. Masalan: "Kelin qiz bo'lmas, kuyov o'g'il", "Kelin qildim deb kerilma, Ish buyursa erinma", "Kelin yomon, nevara shirin", "Kelining yaxshi bo'lsa o'g'lingdan ko'r, O'g'ling yomon bo'lsa kelinigdan", "Kelinning so'zi ketmondan botar, Bolaning so'zi botmondan botar".

Dunyodagi barcha xalqlar paremiologiyasida ona haqidagi maqollar alohida o'rin egallaydi. Onaning ulug'vorligi, zahmatkashligi va mehribonligi haqidagi maqollarni deyarli har bir xalq maqollarida uchratishimiz mumkin. O'zbek tilidagi antroposentrik maqollarda ham bu jihatlar go'zal sifatlar bilan qayd etilgan. Buni quyidagi maqollar misolida ko'rib chiqishimiz mumkin: "Onangni quyosh bilsang, otangni oy bil", "Onali yetim-gul yetim, Onasiz yetim-shum yetim", "Ona-daraxt, bola-meva", "Ona-mehribon, ota-g'amguzor", "Jannat-onalar oyog'i ostida".

Shuningdek, onasizlik yoki o'gay ona masalalari keskin tanqid qilinadi. Masalan: "Onang o'gay bo'lsa, otang o'zingniki bo'lmas", "Onasiz kelin yuvvosh, onali kelin-bebosh", "Onasi yalamaganga, otasi qaramas", "Onali kelin-qarqara kelin, Onasiz kelin-tasqara kelin".

Ayol genderiga nisbatan "ona" munosabatida bo'lishda davom etar ekanmiz, o'zbek xalq antroposentrik yo'nalishdagi maqollarda onaning farzandni ko'proq o'ylashi, farzandda esa bunday munosabat yo'qligini bir nechta maqollar misolida ham ko'rishimiz mumkin: "Onaning ko'ngli bolada, bolaning ko'ngli dalada", "Men kuyarman bolamga, bolam kuyar bolasiga".

O'zbek xalq maqollaridagi antropotsentrik yo'nalishdagi maqollarda gender talqinini davom ettirar ekanmiz, ayol genderiga nisbatan "qiz bola" sifatida murojaat etar ekanmiz,

uning tarbiyasi, uzatilishi va to'yi masalalariga o'zbek xalq maqollarida jiddiy yondashiladi. Misol uchun quyidagi maqollarga qaraydigan bo'lsak, buni ko'rishimiz mumkin: "Qiz meniki, baxti-o'zganiki", "Qiz puli-sut puli", "Qiz puli-tuz puli", "Qiz saqlaguncha, bir siqim tuz saqla", "Qiz saqlading-o't saqlading", "Qiz uyning cho'risi, ham o'g'risi", "Qizim, qizim-qiz kishi, Qizimga kelar yuz kishi", "Qizli kishi qir oshar", "Qizing o'ssa, uyga yut kelar, O'g'ling o'ssa, uyga qut kelar", "Qizli uy-karvonsaroy", "Qizi borning-nozi bor", "Qizli uy-qiliqli uy", "Qizli uyning-tili biyron, Sovchilarning tili-tiyron", "Qizning bo'yi yetti, boshinga yov yetti".

Yuqoridagi barcha maqollardan ko'rishimiz mumkinki ayol gender sifatida barcha xalqlarda bo'lgani kabi ona o'zbek xalq antroposentrik maqollarida ham ona, qiz, xotin va kelin misolida ko'riladi. Shuningdek, uning o'ylashi, aql va uy-ro'zg'ordagi roli ham alohida ahamiyat kasb etadi.

Olib borgan tahlillarimiz davomida ingliz tilida genderlik aspekti frazeologizmlarning asosan mazmun planida yorqin ifodalanishi aniqlandi.

Masalan, A.V. Kuninning "Англо-русский фразеологический словарь" lug'atida 25000 ga yaqin frazeologizmlardan 331 tasi ayollik tushunchasi bilan bog'liqligi aniqlandi.

Ushbu lug'atda erkaklik olami tasvirini ifodalovchi frazeologizmlar 292 tani tashkil etdi. Ularda gender komponentiga ega bo'lgan so'zlarning takrorlanish chastotasi quyidagicha:

Oxford Soncise Dictionary of Proverbs (2003) lug'atida 2100 ga yaqin maqollardan 135 tasi ayollik va erkaklik olami bilan bog'liq maqollar bo'lib, ularda gender ko'rsatkichga ega bo'lgan so'zlarning ifoda planida takrorlanish chastotasi quyidagi jadvalda keltiriladi:

2-jadval

Woman	8	Aunt	0	Father	8	Sun	5
Girl	0	Grandmother	1	Husband	2	Guy	0
Lady	4	Sister	0	Boy	8	Man	9
Daughter	4	Wife	6	Uncle	0		

Shuningdek, jins nominatsiyasi metafora orqali ifodalangan frazeologizmlar ham tanlab olindi: "There's many a good tune played on an old fiddle – eski skripkada ko'plab yaxshi kuylarni chalish mumkin" (ishq-muhabbati qaynab turgan yosh bo'lmagan ayol haqida).

Tadqiqotimizda ingliz va o'zbek tillari frazeologizmlari va paremiyalari quyidagi semantik jihatdan ajratilgan konseptual qatlamlarda tahlil etildi: erkak va ayollarning ijtimoiy xususiyatlarini (ijtimoiy maqomi, ijtimoiy faoliyati) ifodalovchi konseptual qatlam, ayol va erkaklarning psixologik xususiyatlarini (fe'l-atvori, xulqi) ifodalovchi konseptual qatlam, ayol va erkaklarning fiziologik xususiyatlarini (tashqi ko'rinish) ifodalovchi konseptual qatlam.

Insonning ijtimoiy maqomi uning demografik belgilari bilan birgalikda jamiyatda tutgan o'rni bilan ham belgilanadi, ya'ni iyerarxik dunyoda shaxsning ijtimoiy faoliyati, oilaviy va ijtimoiy maqomi kabi belgilarning o'zaro munosabatlari ko'rib chiqildi.

Keltirilgan misollar turmushning afzalligini tasvirlasa, har ikki tilda buning aksini ham kuzatish mumkin: "Umringdan uch kun qolsa eshak ol, bir kun qolsa xotin ol", "If you would be happy for a week take a wife", "If you would be happy for a month kill a pig", "If you would be happy all your life plant a garden"; "Bir haftalik baxt uchun xotin ol, bir oylik baxt uchun cho'chqa so'y, bir umrlik baxt uchun bog' yarat", "First thrive and then wife" – "Avval mablag' to'pla, so'ng uylan".

Yuqoridagi maqollarni quyidagi birgina misol bilan izohlash mumkin: Umr savdosi – qiyin savdo. Maqollarda ayolning eriga bog'liqligi, uning oldida ojizligini tasvirlovchi frazeologik birliklar ham yo'q emas: "a clinging vine" – "zaif, yordamga muhtoj ayol"; "the cobblers wife is the worst shod" – "etikdo'z xotinining oyoq kiyimi hammanikidan eng yomon".

Oilaviy munosabatlarga qaytar ekanmiz, quyidagi leksemalarni tahlil etish maqsadga muvofiq: ota – ona; o'g'il – qiz; aka – singil; tog'a – xola; qaynona – qaynota; kuyov – kelin; quda; o'ynash va h.k.

"O'g'il" va "qiz" leksemalari frazeologik birliklarda quyidagicha tasvirlanadi. O'g'il: "the prodigal son" – "noqobil o'g'il", "oqpadar"; "son of a bitch" – "ablah, yaramas". Qiz: "a daughter of the horse leech" – "(qonmas) to'yimas tovlamachi". Biroq qiz o'g'il bilan qiyoslanganda qizning ijobiy baholanishi kuzatildi: "My son is my son till he gets him a wife, but my daughter's my daughter all the days of her life" – "O'g'il xotin olguncha o'g'il, qiz esa

bir umrga qiz”.

O’zbek tilida esa bu leksemalar qiyoslanganda ularning har ikkisi ijobiy tasvirlanadi: “O’g’il uyning bulbuli, qiz – uyning guli”; “O’g’illi uy – farishta, qizli uy – sarishta”.

O’zbek tilida qiz – ota-onaning joni, davlati, o’g’il esa – faxri, avlodini davom ettiruvchisi va aynan shuning uchun ham u qizga nisbatan zoriqib kutiladi: “Qiyshiq bo’lsa ham yo’l yaxshi, Yomon bo’lsa ham o’g’il”.

Leksikografik manbalarni kuzatuv davomida farzand; bola; chaqaloq; child; baby; infant komponentlari qatnashgan frazeologik birliklarga ham duch keldik. Tahlil qilinayotgan tillarda bu otlar aynan bir aniq jinsga bog’lanmagan, ya’ni o’g’ilga nisbatan ham qizga nisbatan ham qo’llanilishi mumkin.

Odatda, xalqimizda singilni e’zozlashni o’g’ilga yoshligidan uqtirib kelinadi:

“Onangni kaftingda tutsang,

Onangni sirtida saqlasang,

Singlingni boshingda tut.

Singlingni kaftda saqla”.

Ayolning oilada tutgan ijtimoiy maqomlaridan biri “kelin”ga o’zbek tilida ijobiy va ba’zan juda salbiy baho beriladi.

Ingliz tilida ayolning ijtimoiy maqomi erkaklarnikiga nisbatan yorqin ifodalanmagan. Balki erkaklar ayol kishini mas’uliyatli ishlar, ilm-fan bilan shug’ullanishga qobiliyatli bo’lmagan inson sifatida tasavvur qilib, uni jiddiy ishlar bilan shug’ullanishiga to’sqinlik qilganlar. Shuning uchun, ularga nisbatan muhim kasblarni ifodalovchi til birliklari qo’llanilmagan. O’zbek tilida esa ayolning ijtimoiy maqomi asosan “uy bekasi”, “ona”, “xotin”, “qiz”, “kelin” timsollarida namoyon bo’ladi. Ammo “rahbar ayol”, “fan arbobi” kabi maqomlarining mavjud emasligi, ayollarning qadr – qimmatini tushirmaydi, chunki o’zbek erkaklari ayollarni zaif jins sifatida asrab-avaylab, e’zozlab yurishni xohlaydilar. Ularga, avvalo, saranjom – sarishtali uy bekasi, maslahatchi turmush o’rtog’i, mehribon ona kerak: “Xotining yaxshi bo’lsa, bu dunyoning charog’i”.

Mazkur maqola yuzasidan xulosa qiladigan bo’lsak, ayollarga bo’lgan ijobiy munosabatning aks etishi ingliz xalq antroposentrik maqollarida yaqqolroq ko’zga tashlanadi. Ya’ni ingliz xalq madaniyatida ayol genderiga bo’lgan munosabat o’zbek xalqinikidan birmuncha yuqoriroqdir. Ingliz xalq maqollarida ayolning donoligi-yu makkorligi, uning nutqidagi bahs munozaralarga sabab bo’lib kelgan.

Ingliz va o’zbek maqollarining gender tahlili natijalariga ko’ra shu narsa ma’lum bo’ldiki, har ikki tilda ham ayolning salbiy ifodasi uning ijobiy ifodasidan ustun turadi. Bu jamiyat a’zolarining salbiy xususiyatga nisbatan munosabatini belgilaydigan alomatdir.

O’zbek tilida maqollarning ko’p qismini xalq ijodiyoti bilan bog’liq bo’lgan maqollar tashkil etsa, ingliz tilida quyi martaba vakillariga nisbatan qaratilgan yo’nalish hukmrondir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yhati:

Panos Karagiorgos. Greek and English Proverb // Cambridge Scholars Publishing Lady Stephenson Library. - Newcastle upon Tyne, UK, 2015.

Meider W, Dundes A. The Wisdom of Many: Essays on the Proverb. – New York, Garland. 1995.

Schipper M. Never marry a woman with big feet: Women in proverbs from around the world. – Amsterdam: Amsterdam University Press. 2010.

Shaimardanova, M.R. Akhmetova L.A. The Representation of Women in English and Russian Paroemiological Picture of the World // International Journal of Environmental and Science education. – Russia.

Dushatova, S. (2022). “Evfemizm tushunchasi tahlili: youth, science, education: topical issues, achievements and innovations” 1(3), 159-163.

Soxibovna, M.G. (2022, August). “The role of linvo-cultureme in the study of national and cultural features of speech units. in international conference: problems and scientific solutions”. (Vol. 1, No. 3, pp. 48-52).

Ganieva, M.S. (2021). “Socio-philosophical aspects of the study of the issue of gender and entrepreneurial woman in a new society”. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(12), 441-445.

Ганиев, Б.С., & Ганиева, М.С. (2020). “Семья как важный социальный фактор формирования предпринимательских навыков у молодежи” (Опыт Узбекистана). In Проблемы социальной психологии и социальной работы (pp. 25-27).